

УДК 336.027

Зеленський А.В., асистент (andrew20@meta.ua)©
Навчально-науковий інститут бізнесу і фінансів Подільського ДАТУ,
м.Кам'янець-Подільський

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ДЕРЖАВНОГО ЦІНОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ ЕКОНОМІКИ

У статті досліджено основні інструменти впливу держави на функціонування аграрного ринку. Аналізуються концептуальні підходи до державного регулювання цін на аграрних ринках зарубіжних країн і визначається вплив державної аграрної політики на рівень конкурентоспроможності агропромислової продукції на світовому ринку. Здійснено порівняльну характеристику інструментарію регулювання аграрного ринку в США та країнах ЄС. Наводяться пропозиції щодо вдосконалення механізмів державного цінового регулювання аграрного ринку України з урахуванням досвіду розвинених зарубіжних країн.

Ключові слова: аграрний ринок, цінове регулювання, аграрний сектор економіки, аграрна політика, ринкова ціна, механізм державного регулювання, інструменти цінового регулювання.

Постановка проблеми. В умовах ринкової економіки, як свідчить досвід розвинених західних країн, ефективність агропромислового виробництва і розвиток сільських територій значною мірою залежать від дієвості державного регулювання й підтримки. Державне регулювання аграрного ринку за кордоном – це складний механізм, що включає інструменти впливу на прибуток фермерів, структуру сільськогосподарського виробництва, аграрний і продовольчий ринок, соціальну структуру села, міжгалузеві й міжгосподарські відносини з метою створення стабільних економічних, правових, соціальних і екологічних умов для розвитку аграрного сектора, задоволення потреб населення в продуктах харчування за соціально доступними цінами, розвиток сільських територій.

Аналіз останніх досліджень. Серед зарубіжних класиків, які займалися визначенням ролі держави й обґрунтуванням механізмів її впливу на розвиток економічних процесів, варто назвати Дж. Гелбрейта, Д. Епштейна, Дж. Кейнса, А. Маршалла, Дж. Мілля, В. Ойкена, Д. Рікардо, П. Самуельсона, М. Фрідмена, Й. Шумпетера та ін. Створенню та вдосконаленню системи державного регулювання аграрного ринку в умовах глобалізації, обґрунтуванню економіко-правових зasad його регулювання й державної підтримки присвячені наукові праці С. В. Майстро, С. І. Урби, С. І. Чернова. Обґрунтуванню необхідності та визначенням шляхів уdosконалення державного регулювання сільського господарства з урахуванням зарубіжного досвіду та національних особливостей присвячені праці М. Х. Корецького, М. А. Латиніна, О. М. Могильного, Г. І. Мостового, Г. В. Черевко та ін. Однак, незважаючи на значну кількість

наукових праць, присвячених державному регулюванню аграрного ринку України, в умовах євроінтеграційних процесів особливо гостро відчувається потреба в глибшому теоретичному осмисленні та обґрунтуванні найефективніших практичних методів здійснення державного цінового регулювання із використанням зарубіжної практики.

Метою статті є визначення сутності та напрямів державного регулювання аграрного ринку в зарубіжних країнах, а також можливості їх адаптації до національних умов, особливо в умовах глобалізації світової економіки та подальшого інтегрування України в світовий економічний простір.

Виклад основного матеріалу. У більшості розвинених країн світу ефективність фінансового регулювання розвитку аграрного сектора має складну, комплексну основу, в якій інститут приватної власності на землю має функціональне, але не пануюче значення. Сьогодні система державного регулювання сільського господарства і суміжних з ним галузей в країнах з розвиненою ринковою економікою - це високорозвинута система, що охоплює в комплексі всі економічні і соціальні аспекти сільського господарства. Головними напрямами державного регулювання сільськогосподарського виробництва є: бюджетне фінансування, податкове регулювання, кредитування, регулювання експорту до імпорту, регулювання цін і фермерських доходів, стабілізація ринку сільськогосподарських продуктів, регулювання земельних відносин, допомога господарствам, що знаходяться в несприятливих кліматичних умовах, підтримка науково-технічного прогресу, соціальна підтримка фермерів [2, с.13].

Через низку обставин розвинені механізми державного регулювання економіки склалися в деяких країнах Західної Європи (у Франції, Німеччині, Нідерландах, Скандинавських країнах, Австрії), в Японії, низці країн Азії і Латинської Америки, що швидко розвиваються. Менше розвинені механізми державного регулювання економіки в США, Канаді, Австралії, де, на відміну від Європи не було соціально-економічних потрясінь, аналогічних наслідкам другої світової війни, виникненню соціалістичних форм господарювання на землі, а потім їх розпадом і де приватний капітал володів особливо сильними позиціями. Проте, державне регулювання економіки і в цих країнах виконує помітну роль, особливо в періоди погіршення кон'юнктури, при високих показниках безробіття й інфляції [3, с.62].

Слід зазначити, що в розвинених країнах Західу забезпечення ефективного функціонування і розвитку аграрного сектора, а також його підтримка у вигляді дотацій, субсидій і різних компенсаційних виплат, є однією з пріоритетних задач економічної політики держави, разом з такими завданнями як підтримка національної оборони і правоохоронної діяльності.

Державне регулювання аграрного сектора в більшості зарубіжних країн здійснюється за державними і міждержавними (країни Європейського економічного співтовариства) програмами, які затверджені законодавчими органами.

Безпосереднє управління здійснюють виконавчі центральні і місцеві органи. Наприклад, в Сенаті США, в одній з палат Конгресу є комітет з

сільського господарства, харчових продуктів і лісового господарства. У палаті представників існує постійний комітет з сільського господарства. Комітети створюють підкомітети за окремими напрямами аграрної політики.

Реалізація аграрної політики здійснюється через Міністерство сільського господарства США. Базові функції Міністерства сільського господарства США полягають в розповсюдженні досягнень науки і техніки, передового досвіду, організації наукових досліджень, виконанні продовольчих програм, підтримці доходів фермерів, економічний аналіз всіх сфер АПК, зокрема фінансування і кредитування, страхування посівів, електрифікацію і телефонізацію сільської місцевості, маркетинг і інспекцію сільськогосподарської продукції, обслуговування споживачів продовольства, забезпечення продовольством населення з низькими доходами [4, с.14]. У окремих штатах є свої департаменти (міністерства) сільського господарства.

У Європейському економічному співтоваристві (ЄС) є Генеральний директорат сільського господарства, при якому утворений ряд функціональних і продуктових комітетів, що здійснюють регулювання продуктових ринків, які об'єднують ринки всіх країн-членів. Також повсюдно існують національні системи органів кооперації сільськогосподарських виробників, що мають регіональні і місцеві структури. Разом з цим є союзи виробників за окремими продуктами, союзи переробників відповідних продуктів [1, с.45].

Одним з напрямів державного регулювання агропромислового комплексу в розвинених країнах Заходу є регулювання цін на сільськогосподарську продукцію.

У США сама ідея державного регулювання цін набула поширення в 20-х роках ХХ ст., коли для фермерів країни стало несприятливим співвідношення цін на засоби виробництва і споживацькі товари, з одного боку, і на сільськогосподарську продукцію – з іншого. Тоді виникли і відразу загострилися всі основні проблеми сучасного сільського господарства: труднощі з накопиченням і відтворенням, забезпеченням рівних економічних умов обміну з монополізованими галузями. Концепція державного регулювання цін включала тезу про встановлення сприятливих для фермерів співвідношенні цін, гарантій відшкодування витрат виробництва і отримання прибутку. Регулювання цін із самого початку означало регулювання доходів і відтворення.

Інструментом політики державного регулювання цін і доходів стали, по-перше - добровільне скорочення посівних площ в обмін на прямі виплати компенсації, і, по-друге, заходи з розширення ринку і усунення надлишків продукції. Система регулювання фермерських цін, введена в практику державного регулювання сільського господарства в 1933 році змінилася трохи. Центральне місце тут займають заставні ціни і заставні операції товарно-кредитної корпорації (ТКК). Захищаючи ринкові фермерські ціни від падіння нижче її рівня, заставна ціна гарантує фермерам мінімальний рівень прибутковості від реалізації продукції на ринку. У різні роки заставну ціну встановлювали по-різному. Або вона встановлювалася законодавчим шляхом і була жорстко фіксована, або право на її визначення надавали Міністерству сільського господарства, але при дотриманні певних меж, або її встановлювали

у відсотках до паритету. Кажучи про паритет, слід зазначити, що вперше це поняття було використане в акті про регулювання сільського господарства в 1938 році і в його основу закладена ідея розвитку обмінних відносин між аграрною сферою і промисловістю [3, с.65].

Не менш важливу роль в системі регулювання фермерських цін і в забезпеченні рівності в обміні сторін виконує цільова ціна, до 1973 року – ціна підтримки, головна функція якої – підтримка доходів фермерів. Цільова ціна визначає нижній рівень фермерських доходів. Вона не функціонує на ринку, а застосовується в розрахунках працівників апарату регулювання цін і доходів для визначення компенсаційної цінової надбавки.

Цінові надбавки - важлива форма фінансування сільського господарства, їх розраховують як різницю між цільовою ціною і ціною реалізації (або заставної, якщо продукція реалізована через ТКК) Компенсаційний характер цінової надбавки виявляється і у тому, що вона відшкодовує фермеру цю різницю при реалізації продукції на ринку за цінами нижче за цільову.

Таким чином, система регулювання цін має два рівні підтримки. Наявність нижнього рівня підтримки цін, багато в чому пов'язано з експортною орієнтацією американського сільського господарства. Високі заставні ціни утримують сільськогосподарську продукцію на внутрішньому ринку, низькі – стимулюють її експорт.

Використання цільових цін дозволяє уряду визначати нижній рівень доходів в сільському господарстві і надалі встановлювати джерела фінансування фермерських доходів. Так, якщо ціни реалізації вищі цільових, фермери одержують дохід виключно за рахунок споживачів. У разі падіння ринкових цін нижче за рівень цільових набуває чинності механізм прямої підтримки фермерських доходів через надбавки до ринкових цін у формі прямих урядових платежів. Заставні операції ТКК означають надання фермерам кредиту під заставу продукції. Сума кредиту визначається обсягом зданої продукції і заставними цінами. У разі зниження ринкових цін фермери можуть передавати закладену продукцію у власність ТКК, і тоді заставна ціна стає мінімальною ціною реалізації. При рівні ринкових цін вище за заставну фермери можуть одержати закладену продукцію назад, повернути позику і відсотки по ній і реалізувати продукцію на вільному ринку.

Таким чином, практика державного регулювання в СІЛА спирається на розроблену систему обліку динаміки ринкових цін на сільськогосподарську продукцію, на засоби виробництва для аграрного сектора і їх співвідношень [3, с. 70].

Розглянемо, як здійснюється державне регулювання цін на сільськогосподарську продукцію в країнах ЄС. По-перше, в ЄС державне регулювання цін на переважну частину продукції сільського господарства здійснюють наднаціональні органи. Пропозиції про рівні підтримки (тобто про відсотки номінального підвищення) готує Комісія Європейських Співтовариств (КЕС) – найвищий адміністративно-розпорядливий орган ЄС. Рішення про ціни підтримки і комплекс пов'язаних з ними заходів приймає Рада Міністрів ЄС на рівні міністрів сільського господарства.

По-друге, ціни підтримки в ЄС мають багато форм залежно від виду продукції, але найважливішу роль виконують дві форми ціни: цільова (контрольна або орієнтирна) і інтервенційна (ціна втручання).

Цільова ціна – бажана оптова ціна для районів найбільшого дефіциту даного виду продукції в ЄС. Встановлюючи цільову ціну, в ЄС визначають бажаний рівень ринкових цін. На деякі види продукції вводять низькі за характером і функціями орієнтовні, базисні, нормальні ціни.

Інтервенційна ціна – фактично мінімальна гарантована ціна, по якій будь-яка кількість пропонованої їм фермерської продукції закупівельні організації ЄС зобов'язані купувати. У 1984 р. були встановлені (розширені) квоти на закупівлю за гарантованими цінами. В результаті інтервенційна ціна втратила своє значення єдиного регулятора обсягу виробництва; вона функціонує в поєднанні з «контенгруванням» закупівель.

Разом з описаними вище видами цін в ЄС також існує порогова ціна і аналогічна їй шлюзова ціна. Вони визначають рівень митного захисту внутрішніх фермерських цін. Порогова ціна за рівнем дещо нижча за цільову. Рівень її розраховується так, щоб з урахуванням транспортних витрат за одиницю продукції вона була трохи нижчою за цільову.

Практично разом з пороговою ціною встановлюють компенсаційний митний збір. Розмір його постійно змінюється, оскільки він розраховується як різниця між жорстко фіксованою пороговою ціною і постійно змінною ціною світового ринку. Компенсаційний; митний збір, що стягується на користь ЄС і транспортні витрати усередині ЄС таким чином підвищують світову ціну до цільової ціни Спільному ринку. При дефіциті продовольства в країнах ЄС рівень цільової і порогової ціни захищений від конкуренції країн-імпортерів.

Таким чином, регулювання цін в ЄС забезпечується наступними чинниками: функціонуванням розгалуженої системи закупівельних організацій, що купують продукцію за мінімальними гарантованими цінами, митним захистом внутрішніх ринкових цін і системою експортних субсидій, до світових цін рівня внутрішніх ринкових цін.

Висновки. Резюмуючи вищевикладене, можна зробити висновок про те, що системи регулювання фермерських цін, що функціонують в США і країнах ЄС, володіють деякими особливостями, але в цілому використовують приблизно одинаковий інструментарій.

Так, і в США, і в ЄС існує фіксація рівнів цін, яка допускає коливання ринкових цін до певної нижньої межі, з тією лише різницею, що в США вона має формальний державний характер, а в ЄС ця фіксація «наддержавна». Також і для США і для ЄС характерно:

- стеження за динамікою витрат виробництва в сільському господарстві;
- стеження за динамікою ринкових цін на засоби виробництва і на сільськогосподарську продукцію і за їх співвідношенням;
- функціонування державних закупівельних організацій, зобов'язаних закупляти сільськогосподарську продукцію у фермерів за мінімальними гарантованими цінами.

Системи регулювання фермерських цін в США і в країнах ЄС зближує також і те, що вони передбачають вплив на рівень ринкових цін за допомогою

ряду допоміжних заходів, управління процесом формування доходів і накопичень в сільському господарстві через систему цін і надбавки до експортних цін.

Кажучи про системи регулювання цін, слід зазначити, що не всі завдання з підтримки доходів фермерів вдається вирішувати за допомогою цін. Ціни забезпечують задовільний дохід лише для середніх і сприятливих умов виробництва. Тому цінове регулювання доповнюється іншими способами фінансової дії, зокрема, регулюванням кредитування аграрного сектора економіки та його бюджетної підтримки.

Література

1. Горбулин В. П. Проблемы безопасности в контексте перспектив мирового развития / В. П. Горбулин // Стратегична панорама. – 2007. – № 1. – С. 43
2. Олійник Д. С. Необхідність та напрямки бюджетної підтримки сільськогосподарського виробництва в Україні / Д. С. Олійник // Наук. праці НДФІ. — 2002. — №4 (19). — С. 13—19.
3. Онегіна В.М. Зміна аграрної парадигми та державна аграрна політика у розвинутих країнах / В.М. Онегіна // Економіка України. — 2005. — №11. — С.62-72.
4. Серова Е. Новый аграрный закон США // Бюллетень Центра АПЭ. – № 4 (14). – 2002. – С. 10-18.

Аннотация

В статье исследованы основные инструменты влияния государства на функционирование аграрного рынка. Анализируются концептуальные подходы к государственному регулированию цен на аграрных рынках зарубежных стран и определяется влияние государственной аграрной политики на уровень конкурентоспособности агропромышленной продукции на мировом рынке. Осуществлена сравнительная характеристика инструментария регулирования аграрного рынка в США и странах ЕС. Приводятся предложения по совершенствованию механизмов государственного ценового регулирования аграрного рынка Украины с учетом опыта развитых зарубежных стран.

Ключевые слова: аграрный рынок, ценовое регулирование, аграрный сектор экономики, аграрная политика, рыночная цена, механизм государственного регулирования, инструменты ценового регулирования.

Summary

In the article the basic tools of state control in the agricultural market. Analyzes the conceptual approaches to state regulation of prices for agricultural markets abroad and determined the impact of state agricultural policy on the level of competitiveness of agricultural produce in the world market . The comparative characterization tools agricultural market regulation in the U.S. and the EU. Suggestions for improving the mechanisms of state price regulation of agricultural market of Ukraine on the experience of developed foreign countries.

Key words: agrarian market, price regulation, agrarian policy, agrarian sector of economics, mechanism of state regulations, instruments of state regulation.

Рецензент – д.е.н., професор Музика П.М.